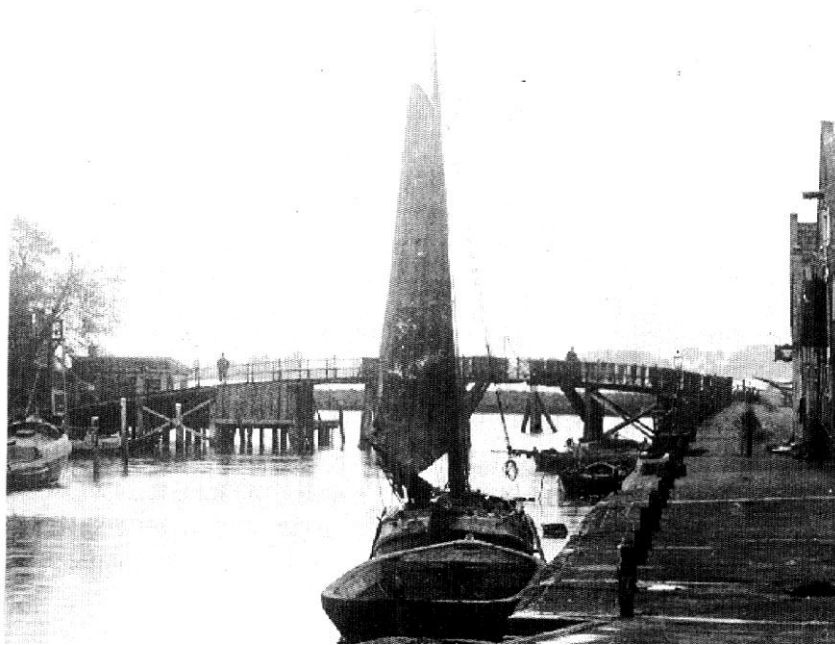

VERLEDEN EN HEDEN.

EEN TOGT
LANGS DE KUSTEN
VAN DE
ZUIDERZEE.

HENRY HAVARD – 1874.

VERTAALS IN 1875
UIT HET FRANS DOOR MEJ. S.M. CAMPBELL.

*Lange Brug met chinese kenmerken volgens onze franse bezoekers!
Let ook op het 'oorgat' rechts in de brug.*

Toen wij beneden Marken het anker ligten was het onstuimig weer en woei de wind van de kust; dien ten gevolge hadden wij bijna twee uur noodig eer wij de reede van Monnikendam bereikten. Men kan zich geen liefelijker panorama voorstellen dan het gezigt op Monnikendam van de haven van Marken af gezien. Die groote boornen en kleine huizen;

- die afwisselende kleuren van rood en groen en - op den voorgrond, den ingang tot de stad afsluitende, die kleine, grijs geverwde houten brug, die een eenigzints chineesch voorkomen aan het landschap geeft. Boven deze levendig gekleurde groep, verheffen zich de torens van de kerk en het stadhuis ').

Wel beschouwd, bezit Monnikendam geene haven, want men kan dien veelbeteekenenden naam moeilijk toekennen aan die watervlakte zonder breedte of diepte, welke, omzoomd door smalle kaaijen, zich uitstrekt achter de houten brug. Zij vergoedt echter deze geringe fout door haar bevallig voorkomen, dat wel in staat is elken vreemdeling en elk schilder met geestdrift te bezielen.

Alles te zamen genomen is Monnikendam met zijn plaveisel van gele klinkers, zijne uit roode steen gebouwde huizen, zijne licht geschilderde vensterkozijnen en groene zonneblinden, eene allerliefste kleine stad te noemen. De zindelijkheid en netheid die er heerscht komt die van Broek in Waterland ongeveer nabij. De straten zijn niet zeer regt zooals men dit in oude steden veelal vindt, doch de voorgevels der huizen die aan beide zijden staan, zijn met zooveel zorg onderhouden, dat ze, ofschoon reeds meerdere eeuwen tellende, het voorkomen bezitten of ze eerst gisteren voltooid werden. De kap of bovengevel die in trapjes uitloopt en het eenvoudige doch sierlijke beeldhouwwerk waarmede deze is versierd, geeft er te gelijk iets eerbiedwekkends en kokets aan. Zij zijn gelijk aan die weinige exemplaren van elegante, opgeschikte grijsaards, die, ofschoon aan het eind van hunne levensdagen staande, nog alles in 't werk stellen om te behagen. Enkele van deze merkwaardige woningen dagteekenen van de zestiende eeuw en dragen in haar gevels het jaartal harer geboorte. Niet één huis telt echter vroeger dan van 1515, want op dat tijdstip werd de stad geheel door brand verwoest. Alleen de groote kerk en het klooster der Carmelieten dat haar omgaf, bleven gespaard.

Het klooster is nu geheel verdwenen ²⁾, maar het bedehuis bestaat nog en rechtvaardigt door zijne groote afmetingen volkomen den naam van 'groote kerk' dien het draagt.

De geheele tegenwoordige bevolking zoude er gemakkelijk in kunnen dansen. Het is een fraai gotisch gebouw; het schip van de kerk is in drie deelen van gelijke hoogte en breedte gescheiden; de ingangen zijn ter zijde en aan den voorkant staat een hooge toren. Te oordeelen naar de bouworde en de uiterlijke versierselen, zoude men denken

dat deze kerk reeds van de dertiende eeuw bestond en toch dag-teekent zij eerst van 1420. Oorspronkelijk werd zij aan St. Nicolaas toegewijd doch de Hervorming veranderde haar naam in dien van 'grootte kerk' en ontdeed haar van alle schilder- en beeldhouwwerk en van hare geschilderde vensterglazen. Thans is zij, gelijk alle protestante kerken: kil, kaal en van sieraden ontbloot, van onder tot boven gewit, voorzien van een met groene gordijnen versierden loggen preekstoel³⁾ en geheel met afgesloten zitbanken ingerigt.

Men voelt het als 't ware, dat die vierentwintig pilaren, welke het schip afbakenen, oorspronkelijk tot een geheel ander doeleinde gebouwd werden dan om alleen de rede te beschutten; het daglicht, dat schitterend, doch ijsig koud door die lange vensters zonder gekleurd glas binnendringt, doet bepaald onaangenaam aan.

De verborgenheden van het geloof eischen een halfduister en schaduw moet, als het beeld van het onbekende, het heiligdom omhullen. Het terugkaatsen der voetstappen op de blaauwe zerken en de echo, die elk gesproken woord herhaalt, geven een zeker gevoel van ledigheid en verlatenheid. Ja, men ontvangt hier denzelfden indruk als bij het betreden van een onbewoond huis, of van een schouwburg zonder licht en zonder toeschouwers. Maar in alle werkelijkheid, is de God dien men hier vroeger aanbad niet heengegaan? Die heerlijke lijnen welke ten hemel opstijgen, die als naar de eeuwigheid heenwijzen en het blind en kinderlijk geloof te kennen geven, kunnen gemist worden in een kerkgebouw waar alleen de overtuiging spreekt en de rede het geloof aan de verborgen dingen vervangen heeft.

Om mij te onttrekken aan de tegenstrijdige gevoelens die mij bij het doorwandelen van de kerk overmeesterden, begaf ik mij naar den toren, die een der hoogste uit den omtrek is en die ik tot aan den top beklom. Natuurlijk is deze togt zeer vermoeijend, maar wanneer men op den laatsten omgang is gekomen, wordt men voor die inspanning ruim schadeloos gesteld, door het prachtige schouwspel dat zich daar aan het oog voordoet. Onder zijne voeten ziet men als een grooten zwarten klomp het kerkgebouw, verder, eene bevallige mengeling van kleine huizen met roode daken en van bloemrijke tuinen; in het stille water der grachten, ziet men de weerkaatsing der groene hoornen en de ledige straten doen zich aan het oog voor als zoovele onbewegelijke slangen. Tusschen de daken der huizen door, steken de zwarte masten der schepen hunne toppen op en bespeurt men de kappen der hooge molens met hunne uitgespreide groote wieken. Een weinig verder krijgt men de haven in het oog, vervolgens de reede en, op grooteren afstand nog, vertoont zich de zee, de grijze zee, met Marken in het verschiet, dat zich in de ruimte als verliest; boven Marken word de gezichteinder gevormd door eene blaauwachtige streep van onbeschrijfelijk zachte tint.

Aan de andere zijde bevinden zich boornen, enkele molens en een uitgestrekt weiland, dat zijn groen satijn kleed, gestreept door de vele sloten die den grond in alle rigtingen doorsnijden, tot in het onafzienbare uitstrekt. Op den groenen bodem ontwaart men overal witte en zwarte stippen, dat is het grazende vee 't welk zich aan het rnsche voedsel te goed doet. Op verschillende afstanden vertoonen zich roode vlekken, zij wijzen de plaats aan waar eene groote boerderij, een gehucht of een dorp gelegen is, terwijl de spitsen der kerktorens, daartusschen als blaauwe of grijze naalden oprijzen. Aan de overzijde van dat uitgestrekte weiland eindelijk, bemerkt men eene in nevel gehulde en zich oogenschijnlijk met het uitspansel vermengende oppervlakte van grijze en geelachtige tint, deze is 'de Noordzee'. Onwillekeurig werden mijne oogen telkens weder teruggetrokken tot die groene velden. Eenmaal bedekte de zee dezen grond en de nu zoo heerlijke landouwen dragen nog steeds den naam van 'waterland'. De schranderheid der menschen heeft het water weten terug te dringen en daar waar eenmaal visschen zwommen, beweegt zich nu het grazende vee.

In den aanvang der dertiende eeuw kwamen op zekeren dag eenige monniken uit het klooster van Mariëngaard in deze landstreek aan; het was een deel van de godvruchtige broeders die het eiland Marken bevolkt hadden. Weldra verhief zich daar ter plaatse een klooster, het land werd omgeploegd en het groote meer dat zich langs de kust uitstreckte, ontleende zijn naam aan die zijner eerste kustbewoners en werd 'Monnikmeer' genaamd. Waar de mensch zich ophoudt, trekt hij altijd weder andere menschen tot zich. Het duurde niet lang of er kwam zich eene kleine kolonie rondom het klooster vestigen; er werd een dam opgeworpen en van dezen ontving de toen nog in wording zijnde stad haar naam. Monnikendam nam langzamerhand in uitbreiding toe. De stad werd ommuurd; verschillende vrijheden en voorrechten werden haar toegestaan, haar rijkdom klom met eiken dag en men leidde er doorgaans dat woelige, ongedwongen leven, waardoor alle vrije steden zich kenmerkten. Aangerand door jaloersche naburen, ingenomen en geplunderd door de Spanjaarden, verrees de stad toch telkens weder uit hare puinhoopen en nam bij voortduring zoodanig in welvaart toe, dat zij in 1573 het vrij groote aantal schepen konde

uitrusten, waarop hare dappere zonen, onder leiding van hun landgenoot, den admiraal Cornelis Dirkszoon, zulk een ruim aandeel namen aan den slag op de Zuiderzee, bij welken de Spaansche vloot vernietigd en de admiraal graaf de Bossu gevangen genomen werd.

Ter herinnering aan dit heldenstuk kreeg Monnikendam de keten der orde van het Gulden Vlies *), die door den overwonnen admiraal gedragen werd, ten geschenke, terwijl Enkhuizen zijne degen en Hoorn zijn gouden drinkbeker ontving. Deze glorierijke zegeteekens, werden in dankbare vaderlandslievende gemeenten zorgvuldig bewaard. Het jaar na genoemde overwinning opende de kleine stad, haar oorspronkelijken godsdienst verloothenende, hare poorten voor de, Hervorming maar behield in haar wapen toch het aandenken aan hare stichters.⁵⁾

Welk een reeks van gedachten, wekte die stad en dat landschap daar onder aan mijne voeten in mij op! Hoe prachtig en verrukkend schoon is het schouwspel dat men hier geniet! En toch niemand slaat er acht op. Zij die aan den voet van dezen fraaijen toren wonen beseffen er voor het meerendeel de waarde niet van. De zware, ruige spinnewebben die den doorgang op den trap moeilijk maken, getuigen genoeg hoe weinig personen tot aan dien hoogen omgang opklimmen en de steenen treden, geraken uit hunne voegen zonder dat iemand er acht op geeft. Op zekeren dag zal wellicht een hevige orkaan, de bliksem, of misschien slechts een zware windstoot dit heerlijk belvédère nedervellen en vele inwoners zullen eerst weten, dat Monnikendam zulk een prachtigen klokkentoren bezeten heeft, wanneer men 't hun zal aankondigen dat hij is ingestort.

Van den toren afkomende, liep ik opnieuw de drie afdelingen in het schip van de kerk door. Het eenige wat ik daar nog der vermeldingwaardig vond was het graf-gesteente, van den predikant Bartholdus, die gedurende 20 jaar in Monnikendam het evangelie verkondigde; verder eene oude, gebeeldhoude wijwaterbak in Byzantijnschen stijl, welke gebroken in een hoek hangt en enkele blaauwe zerken, waarop namen en wapens prijkten, doch die door den tijd en 's menschen hand nu zijn uitgewischt.

De kerk is omgeven door meerdere rijen prachtige boomen die den ouden wal afsluiten; niet ver daar van daan, verheft zich, nog onder het gebladerte, eener de oude stadspoorten⁶⁾.

Elegant van vorm en schilderachtig in hare versiering, behoort de poort tot dien zonderlingen bouwtrant, welke men den Nederlandschen 'stijl van Lodewijk XIII' zou kunnen noemen. Aan de andere zijde van de kerk bevindt zich het huis van den koster; voor dat wij de kerk betraden hadden wij daar herhaaldelijk gescheld en geklopt, doch te vergeefs, de bewaarder van het heiligdom was afwezig. De brave man, die bij zijne betrekking van koster ook die van aanspreker waarneemt, was in deze dagen overladen met bezigheden.

Zware typhouse koortsen teisterden op dat tijdstip de kleine stad en allerwege zag men groote witte papieren met de sombere woorden 'besmettelijke ziekte' op de gesloten huisdeuren geplakt, welke de betrekkingen en vrienden moesten waarschuwen, dat wij den drempel niet zonder gevaar konden overschrijden. In eene der straten ontmoetten wij onzen goeden koster. Naar 's lands gebruik was hij in zijne betrekking als aanspreker geheel in 't zwart gekleed, met laken rok en korten broek, eene kleine witte bef, die onder de das uitsteekt, en den driekanten steek op een oor gezet. Volgens mijne meening had hij meer het voorkomen van een hof-abt of van een koorddanser dan van een verkondiger van doodstijdingen. Hij sprak ons terstond met een opgewekt gelaat aan en betuigde zeer zijn leedwezen, dat hij ons niet zelf zijne kerk had kunnen laten zien. Het geschenk van eene halve gulden lenigde echter zijne droefheid daarover en na ons op waardige wijze bedankt te hebben, hernam hij als de vrolijkste mensch ter wereld zijne droevige bezigheid.

Ook wij vervolgden onzen weg door eenzame straten, over ledige pleinen en langs stille grachten. De boomen en de eenigzints overhellende huizen, spiegelden zich zacht in de slapende golven en schenen hare rust te deelen. De inwoners zelf storen deze indrukwekkende kalme niet. Grijsaards en jonge lieden, oude huismoeders en frissche jonge meisjes, alle te zamen in eene halve sluimering gedompeld, schijnen spaarzaam het leven te genieten en zich van alle levendige aandoeningen te onthouden, uit vrees dat hun leven te spoedig ten einde zal snellen. Wanneer men die doodschè stilte, die mummie-achtige rust opmerkt, zou men waarlijk niet kunnen gelooven dat Monnikendam werd geteld onder de negen-en-twintig voornaamste steden van Holland⁷⁾, toen den Haag nog slechts een vlek was en dat de stad uithoofde van dien titel voorregten genoot, die aan den zetel van het gouvernement geweigerd werden.

De mededeeling van een op zich zelf niets beduidend voorval, zal u in de gelegenheid stellen te beoordeelen hoe zeldzaam het is dat er eenige afleiding in deze doodsche stilte komt en met welke snelheid de meest onbeduidende nieuwtjes zich verspreiden. Toen wij te Monnikendam voet aan wal zetten, begaven wij ons terstond naar een koopman in ijzerwaren, daar wij ons nog van eenig keukengereedschap moesten voorzien. Op het oogenblik echter dat wij des koopmans drempel overschreden, was onze aankomst in de stad hem reeds bekend en toch was het nog geen kwartieruurs geleden dat onze schipper het anker had uitgeworpen.

De oorzaak der spoedige verspreiding van dit nieuws is alleen daaraan toe te schrijven, dat onze komst in die kleine, immer kalme stad, als eene gewichtige gebeurtenis werd beschouwd. Twee reizigers! Iets ongehoords! 'Het is eene hooge zeldzaamheid dat wij vreemdelingen in onze stad zien' zeide de koopman 'welligt dat men na eene maand nog over uw bezoek hier spreekt, mijne heeren, en dat men mij dan nog naar u ondervraagt.' Wanneer men de tweeduizend vijfhonderd inwoners van Monnikendam gadeslaat, kan men er bijna niet aan twijfelen dat er bij hen eene kwestie aanhangig is waarover ze het lang niet eens zijn en die op een gegeven oogenblik wel eens erge gisting en oneenigheid onder hen zou kunnen doen ontstaan. Ik bedoel het vraagstuk der godsdiensten. Behalve de St.Nicolaas of groote kerk, waar ik u zoo even van sprak en die aan de Protstantsche gemeente toebehoort, bevat de kleine stad nog een Luthers bedehuis, eene Mennonite kerk, eene Katholieke kapel en eene Synagoge. Welnu, in een land waar de godsdienst zich zoo dikwijls in de politiek gemengd ziet, zoude het wel geene groote bijzonderheid zijn, dat een verschil van godsdienstige gevoelens op een goeden dag de ingesluimerde stad eens kwam wakker schudden.

Het stadhuis van Monnikendam bevindt zich midden in de stad. Eertijds was het niet meer dan een eenvoudig burgerhuis, maar in 1591 heeft men er een toren aantoegevoegd en werd het tot zijne tegenwoordige waardigheid verheven. Uiterlijk heeft het gebouw niet veel aanzien; de toren is echter van bevalligen vorm en bezit een zeer eleganten koepel. Hij is in Spaansche smaak gebouwd, vierkant rot op tweederde der hoogte en sluit met een fraaije, doorzigtig gewerkte spits af, die van het onvermijdelijke klokkenspel voorzien is. Telkens wanneer dit arme carillon, geborsten en ontstemd als het is ⁹⁾, begint te spelen, mengt zich een klein beeld, dat op 't midden der hoogte van den toren staat en een nachrwachter⁹⁾ voorstelt, in dit gerammel door op een kleinen hoorn re blazen, waarna zich een minia-tuuroptogt te paard in beweging stelt, die vervolgens onder eene kleine galerij doortrekt. Het geheel heeft echter veel overeenkomst met Neurenberger speelgoed of een koekoekklok uit het Zwarte Woud, in duizendmaal vergroote afmeting.

Met de grootste verbazing merk ik steeds op hoe de Nederlanders, ernstige, bedaarde lieden, standvastige, strenge Protestanten, beeldstormers door natuur en smaak, zich met kinderlijke opgewondenheid tot zulke onbeduidende aardigheden aangetrokken gevoelen.

Boven de deur van den toren vindt men het wapen van de stad terug. Die monnik met zijne knods wekt altijd mijne verwondering. Er moet toch eenig verband bestaan tusschen dat gewaad des vredes en dat oorlogswerktuig; de voorstelling is zeker naar eene of andere legende genomen, die thans vergeten is.

Intusschen werd bij de vroegere inwoners van Monnikendam de knods steeds zeer in eere gehouden. Ook op menig oud uithangbord, dat heden ten dage nog de huizen der stad versiert komt zij voor en wel in 't bijzonder op dat van een slager. Van dit zonderlinge uithangbord geef ik u den zin te raden. - De oorspronkelijke eigenaar liet zich in persoon boven de post van zijne deur afbeelden en wel, om zijn beroep er bij aan te duiden, terwijl hij zich bezig houdt een os te dollen;

verder is deze voorstelling omgeven door de zinspreuk 'laat ons eerst aan God denken' ¹⁰⁾

- Ik zoude meenen dat er mogt staan 'laat ons eerst aan de kalanten denken.' Dit is nagenoeg al het merkwaardige wat men in Monnikendam vindt, daarbij is evenwel nog de beurs te voegen, eene soort van afdak, waar zich met moeite twaalf personen onder kunnen plaatsen ¹¹⁾, doch wat niet verhindert, dat daar jaarlijksch tweemaal honderdduizend Nederlandsche ponden kaas en voor honderdduizend gulden aan versche haring verkocht wordt.

Zo eindigt het merkwaardige reisverhaal over Monnickendam.

De noten 5 en 7 staan in de originele tekst, de overige noten zijn er door mij aan toegevoegd S.K.

1) Speeltoren

- 2) Klooster Mariëngaarde (gesloopt ±1580), op die plek het huidige kerkhof achter de Grote Kerk.
- 3) De huidige preekstoel dateert uit 1695 en komt uit Winschoten.
- 4) De keten is te bezichtigen in Museum 'De Speeltoren'.
- 5) Het wapen van Monnikendam is een sprekend wapen. Het voert zilver, waarop een natuurlijk gekleurde frandskaner monnik, gekleed in 't zwart met lange kap, met de regter hand eene groene knods gelijk een Staaf over den schouder dragende; hij staat op een groenen heuvel.
- 6) Nieuwe Poort (Broekerpoort).
- 7) Deze negen-en-twintig steden waren: Dordrecht, Haarlem, Delft, Lcyden, Amsterdam en Gouda die den titel droegen van hoofdsteden der verschillende provincies; Enkhuysen, Hoorn, Alkmaar, Purmerend, Edam, Monnikendam, Weesp, Naerden, Woerden, Oudewater, Schoonhoven, Ysselstein, Vianen, Leerdam, Asperen, Heuckelom, Gorkum, Workum, Heusden, Rotterdam, Schiedam, Sinte Geertruidenberghe en Scvenberghe. '
- 8) Een deel van het carillon werd gegoten in 1596. Van vóór Frantois en Pierre Hemony, rij vonden het juist afstemmen van klokken uit!
- 9) Nu duft een engel. Zouden de heten zich toen hebben vergist, of werd in die tijd een engel een 'wachter' genoemd?
- 10) Noordeinde 'In de bonten Os'. Tekst 'Looft Godt boven al'.
- 11) Op de kaart van De Wit ± 1660 is het afdak nog te zien.